

fold-era.com

متون مانوی مربوط به کیهان‌زایی به زبان سُغدی و به خط مانوی^۱

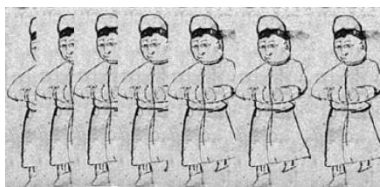
انریکو مورانو (تورین / برلین)

برگردان: دکتر مهرزاد شجاعی

یادداشتِ پارسی‌گردان: مقاله‌ی حاضر به بررسی و معرفی قطعات سُغدی به خط مانوی می‌پردازد که موضوع‌شان کیهان‌زایی است. این قطعات از مهم‌ترین کشفیات در زمینه‌ی مطالعات مانوی به شمار می‌آیند و داده‌های ارزشمندی در مورد باورها و آئین‌های مانویان سُغدی‌زبان ارائه می‌دهند. مهم‌ترین این یافته‌ها عبارتند از:

- اهمیت زبان سُغدی در گسترش مانویت: زبان سُغدی به‌عنوان زبان میانجی در جاده‌ی ابریشم و زبان گفتاری مانویان ایرانی‌تبار در آسیای میانه نقش مهمی در انتقال آموزه‌های مانوی داشته است.
- کیهان‌زایی در متن‌های مانوی: قطعات سُغدی بررسی‌شده، تصویری جزئی از فرآیند آفرینش جهان و نقش بازیگران مختلف چون روح زنده، مادر روشنایی، و دیوها در این فرآیند ارائه می‌دهند.
- اهمیت نسخ خطی سُغدی به خط مانوی: این نسخ خطی، کهن‌ترین و کامل‌ترین متون مانوی‌اند که تاکنون کشف شده‌اند و اطلاعات ارزشمندی در مورد زبان و ادبیات و فرهنگ مانویان در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهند.
- ساختار متون: نوشته‌های سُغدی به خط مانوی، ساختاری پیچیده و چندلایه دارند و دریافت همه‌جانبه و درک دقیق‌شان نیازمند مطالعات گسترده و بینارشته‌ای است.

و سرانجام اینکه، در این مقاله به‌طور خاص به بررسی سه نسخه‌ی خطی مهم پرداخته شده است: (۱) نسخه‌ی خطی اول: این نسخه، مفصل‌ترین گزارش موجود در مورد کیهان‌زایی مانوی است و به نقش روح زنده و مادر روشنایی در آفرینش جهان می‌پردازد. (۲) نسخه‌ی خطی دوم: این نسخه به آفرینش آسمان‌ها، دروازه‌ها و زمین می‌پردازد، و نقش دیوها در این فرآیند را بررسی می‌کند. (۳) نسخه‌ی خطی سوم: این نسخه به پیدایش کیهان و قوانین برگزیدگان و شنوندگان می‌پردازد.

^۱ این مقاله برگرفته از این کتاب است: «تضاد روایت‌ها میان جوامع کوچ‌نشین و یکجانشین: مقالات هفتمین کنفرانس بین‌المللی تاریخ قرون وسطایی استپ اوراسیا»، ویرایش چن هائو، ۹-۱۲ نوامبر ۲۰۱۸؛ دانشگاه شانگهای، چین؛

Enrico Morano, 'Manichaean Sogdian Cosmogonical Texts in Manichaean Script', in *Competing Narratives between Nomadic People and their Sedentary Neighbours, Papers of the 7th International Conference on the Medieval History of the Eurasian Steppe*, Nov. ۹-۱۲, ۲۰۱۸, Shanghai University, China; Edited by Chen Hao; Szeged, ۲۰۱۹.

سُغدی از مهم‌ترین زبان‌های ایرانی در آسیای میانه بود که آثار ادبی گسترده‌ای را به خود اختصاص داده است، به طوری که می‌توان آن را هم‌تراز با فارسی میانه و پارتی دانست. از آن‌جا که زمانی، سُغدی زبان بازرگانی در سراسر آسیای میانه (فرارودان) بود، دیری نپایید که به زبان میانجی بازرگانان چینی و ایرانی در جاده ابریشم تبدیل شد. بنابراین، زبان گفتاری مانویان ایرانی تبار در آسیای میانه سُغدی بود؛ بیشتر افراد برگزیده بی‌سواد [برگزیدگان بی‌سواد]^۱ و البته نویسندگان [شئونندگان]^۲ آئین مانوی تنها سُغدی را می‌فهمیدند؛ بیشتر مانویان منطقی‌تُرفان [طُرفان؛ توریان] سُغدی زبان بودند. از این‌رو، بسیاری از آثار مهم مانوی از جمله نوشته‌های خودمانی از زبان‌های پارتی یا پارسی میانه به سُغدی برگردانده شدند. این مقاله به بررسی و معرفی قطعات سُغدی به خط مانوی^۳ از مجموعه‌ی تُرفان در برلین^۴ می‌پردازد که موضوع‌شان کیهان‌زایی^۵ است.

[شناسه‌ی نسخه‌ی خطی]: Ms 1: M178 = MIK III 4990 (Pl. 1-2)

این اثر دو برگه‌ای سُغدی، که با خط مانوی و خوشنویسی بسیار زیبا بر چرم مرغوب نگاشته شده، نه‌تنها بهترین متن مانوی باقی‌مانده‌ای است که تاکنون یافت شده، بل از مفصل‌ترین گزارش‌های مربوط به کیهان‌زایی مانوی نیز به شمار می‌رود. مولر در سال ۱۹۰۴، پیش از آن‌که زبان سُغدی شناخته شود، در اثری پیشگامانه، بخش‌هایی از این متن را منتشر کرد. با این حال، انتشار کامل و علمی این اثر مهم ۴۴ سال به تعویق افتاد تا اینکه هنینگ آن را به طور کامل منتشر کرد. «بین برگ نخست (شرح بهشت) و برگ دوم (افلاک) احتمالاً سه یا حتی چهار برگ دو رو (یعنی دوازده یا شانزده صفحه) از متن گم شده است. این صفحات گمشده، به احتمال زیاد، شامل مطالبی در مورد ظلمت، تازش، انسان نخستین، آمیختگی، آفرینش دوم و رستگاری انسان نخستین بوده‌اند. سرفصل‌ها محتوای صفحات را نشان نمی‌دهند، بلکه جملات یا بخش‌هایی از یک متن واحد و پیوسته هستند که از نخستین تا واپسین صفحه‌ی کتاب ادامه دارد. ظاهراً این کامل‌ترین روایت در میان همه‌ی متن‌ها بوده است.^۶

متن حاضر در سال ۱۹۴۸ توسط هنینگ به همراه ترجمه‌ی انگلیسی و شرح و تفصیل منتشر شد. (برای مشاهده‌ی عکس سیاه و سفید بنگرید به ویر، ۲۰۰۰، صفحات ۱۴۹ و ۱۵۰.)

Illiterate Elect;

اصطلاح *Electus/Elect* به طبقه‌ای خاص در جامعه‌ی مانوی اشاره دارد، و بنا به ابوالقاسم اسماعیل پور، معادل است با «ویزیدگان» [wizīdagān] در فارسی میانه (هنر مانوی، ۱۳۹۶، ۴۴). [م.ف.]

^۲ بنا به اسماعیل پور، اصطلاح *niyōšāgān* همانا توده‌ی مردم عادی جامعه‌ی مانوی بوده که اجازه‌ی ازدواج، کشت و کار، و خوردن گوشت را داشتند (اسطوره‌ی آفرینش در کیش مانوی، ۱۳۹۶، ۴۰). برخی چون کریستین سن جامعه‌ی مانوی را مرکب از پنج طبقه دانسته‌اند؛ معادل پنج تجلی «پدر بزرگی»، به این قرار: طبقه‌ی نخست شامل ۱۲ تن فرستاده [فریستگان به پهلوی] و طبقه‌ی دوم شامل ۷۲ تن اسقف (اسپسگان)، و طبقه‌ی سوم ۳۶۰ تن از مهستگان، و طبقه‌ی چهارم برگزیدگان و پنجم نویسندگان (نک). «ایران در زمان ساسانیان». در بیشتر پژوهش‌ها اما جامعه‌ی مانویان متشکل از دو بخش انگاشته شده است، شامل افراد نوآموز (نیوشا) و افراد تارک دنیا (برگزیده)، که ملزم به رعایت پنج فرمان‌اند: پرهیز از دروغ؛ پرهیز از خشونت و کشتار؛ سلوک و کردار دینی، و پاک‌ی و زلالی؛ پاک‌ی دهان و پرهیز از خوردن گوشت؛ فقر مقدس (نک). کفالایا، ۱۳۹۵، شانزده [درآمد] و آن دیگر دسته‌ها را زیر مجموعه‌ی گزیدگان دانسته‌اند. [م.ف.]

^۳ مورانو در کتاب‌های خود (۲۰۰۷ و ۲۰۱۸) به بررسی متن‌های مانوی پرداخته است. در کتاب اول (۲۰۰۷)، سیاه‌ای در حال تکمیل از این متن‌ها ارائه شده و در کتاب دوم (۲۰۱۸) بررسی نسخه‌شناسی آن‌ها.

^۴ از آکادمی علوم برلین-براندنبورگ، کتاب‌خانه‌ی دولتی برلین و میراث فرهنگی پروس به پاس اجازه‌ی مطالعه و انتشار متن‌های‌شان صمیمانه سپاسگزارم. همچنین لازم است از همه‌ی کارکنان مؤسسه تحقیقات تُرفان (آکادمی علوم) برای کمک‌های ارزشمند و مهمان‌نوازی صمیمانه‌شان قدردانی کنیم. آقای نیکلاس سیمزویلیامز [NSW] با گشاده‌رویی تمام پیش‌نویس اولیه‌ی مقاله را مطالعه و نظرات ارزشمندی ارائه کرد که جلوی برخی خطاهایم در خوانش و تفسیر متن را گرفتند. بی‌گمان نگارنده مسئول هرگونه کاستی است.

^۵ cosmogony

^۶ Henning 1948: 306–307.

Ms 2: M548 + M704

M108 + M5928 [T II D 140] (Pl. 3)

دو قطعه‌ی به هم چسبیده، قسمت بالایی یک صفحه را تشکیل می‌دهند. این دو قطعه، تیرپشت صفحه و سه خط اول متن را در هر دو طرف صفحه تکمیل می‌کنند. خطوط بعدی ناقص هستند و بقیه‌ی صفحه از بین رفته، (احتمالاً) یا پاره شده یا کرم خورده است. هنینگ در سال ۱۹۴۸ (صفحه‌ی ۳۱۷) قطعه‌ی M548 را به اشتباه منتشر کرد. او روی و پشت این قطعه را وارونه چاپ کرد، بدون توجه به این که حاشیه‌ی این قطعه در واقع حاشیه‌ی بیرونی است نه حاشیه‌ی داخلی. حاشیه‌ی داخلی در قطعه‌ی الحاقی M704 موجود است. متن حاضر به آفرینش آسمان‌ها و دروازه‌ها (راه‌های ورود به آن) توسط روح زنده^۱ و مادر روشنایی^۲ می‌پردازد. در این روایت، از پوست، استخوان، گوشت، رگ، پی و زردپی دیوها برای ساخت این عناصر استفاده می‌شود (روی صفحه)^۳. در پشت صفحه نیز به شکل گیری آستانه‌ها (ورودی‌ها)، بازارها، ردیف‌های (ردیف‌های پیه) و ۳۶۰ دکه [منزلگاه] در آسمان یا سپهر پرداخته می‌شود که تقریباً با خطوط ۹۴ تا ۱۰۵ از قطعه‌ی کیهان‌زایانه‌ی (M178) که پیشتر هنینگ منتشر کرده بود، مطابقت دارد. دو قطعه‌ی منتشر نشده‌ی دیگر، که به طور واضح از همان نسخه‌ی خطی قطعات بهم‌پیوسته‌ی بالا، اما از صفحه‌ای متفاوت هستند، با هم ترکیب شده و بخش دیگری از متن این "روایت متفاوت [...] از داستان جهان" را به ما ارائه می‌دهند.^۴

M108 + M5928 [T II D 140]

قسمتی از یک برگه با حاشیه بیرونی، اما بدون خطوط کامل. این قطعه کوچک متعلق به همان نسخه‌ی خطی M548+ است. قطعه‌ی کوچک M5928 به طور مستقیم به قسمت پایین M108 متصل می‌شود و چند خط را اضافه و کامل می‌کند. متن این قطعه شبیه متن نسخه‌ی M178 است. بر روی صفحه، به طور خاص توضیح داده شده که چگونه ماده‌ی زمینی از اجزای بدن دیوها شامل خون، استخوان‌ها، رگ‌ها [تاندون]، پوست و گوشت آن‌ها به وجود آمده است. و این که دیوان در آسمان‌ها به بند کشیده شده و در مکان‌هایی مانند بازارها، ردیف‌ها و غرفه‌ها زندانی شده‌اند. و آفرینش هشت زمین، سه خندق و چهل فرشته که آسمان‌ها را نگه می‌دارند،

^۱ Living Spirit;

این اصطلاح گاه به «روح زنده» نیز ترجمه شده و در برگردان اسماعیل پور از هنر مانوی (ص ۵۰) به عنوان «بام ایزد یا معمار بزرگ» نیز معرفی شده. بنا به درآمد ترجمه‌ی فارسی کفالا یا (ص. هجده)، این اصطلاح معادل است با فارسی میانه‌ی «مهریزد» [mihr yazd]، و پارتی «واد ژیوندگ» [wādžiwandag]، و سغدی ptkyšpy xwt'w (خدای هفت کشور). (م.ف.)

^۲ Mother of Light;

بنا به درآمد کفالا یا (۱۳۹۵، هجده)، این اصطلاح نام ایزدی است که در فارسی میانه به صورت «مادر زندگی» و «مادر زندگان» [zindagān mādar] (و در برخی طومارها یا منابع به صورت «مادر هرمزد بخ»)، و در پارتی به صورت «مادر زنده» [mād ziwandag]، و «مادر روشنی» [mād rōšn]، و در سغدی به صورت «مادر پرهیزگاران» [ardāwān mād] آمده است (م.ف.).

^۳ بنا به دکتر زاله آموزگار در نشست دوم از کلاس «مانویت و میترا ایسم» (که در یوتیوب با جستجوی همین عنوان قابل شنیدن است)، از بدن‌های دیوان کشته شده هشت زمین و از پوست‌شان ده آسمان و از استخوان‌های‌شان کوه‌ها ساخته می‌شود و چندی از آن‌ها زنده در آسمان به بند کشیده می‌شوند. پیش‌درآمد این صحنه به دقیقه‌ای از آفرینش دوم برمی‌گردد که مادر زندگی [مادر روشنی] و مهر ایزد [روح زندگی] با هم به مرز روشنی و تاریکی می‌روند تا هرمزدیغ را بیابند (نک. به دقیقه‌ی ۴۵: ۳۶ از ویدئو). (م.ف.)

^۴ Henning 1948: 316.

اشاره می‌کند در پشت صفحه، فرآیند پالودن ذرات نور توصیف شده است؛ این ذرات از طریق بالارفتن به سوی ماه پالایش می‌شوند و در آن جا عیسی آن‌ها را دریافت می‌کند. اندازه‌ی قطعات $۵/۶ \times ۶/۳$ سانتی‌متر (M108) و $۴ \times ۴/۶$ سانتی‌متر (M5968) است، که وقتی به هم متصل شوند $۶/۸ \times ۸/۸$ سانتی‌متر می‌شوند. فاصله‌ی بین خطوط ۱ سانتی‌متر و حاشیه‌ی بیرونی $۱/۷$ سانتی‌متر است. رجوع کنید به صفحه‌ی ۳۱۶ از کتاب هنینگ ۱۹۴۸ (اطلاعات مرتبط در صفحات ۹۹ تا ۱۰۰). تمام این متن‌ها، همراه با عکس‌هایی از قطعات ویرایش شده، به طور کامل در کتاب در دست انتشار مورانو خواهند آمد.

نسخه‌ی خطی ۳: قطعاتی از یک نسخه‌ی خطی درباره‌ی پیدایش کیهان [کیهان‌زایی] و قوانین برگزیدگان و شنوندگان (تصویر/لوحه‌ی ۴)

M110+M120, M247

سه قطعه، شامل یک برگه‌ی دو رو و دو صفحه‌ی ناقص دیگر از همان نسخه‌ی خطی، بخش‌هایی از یک کتاب دیگر را دربر دارند که شامل قسمتی درباره‌ی پیدایش کیهان است. آنچه در زیر می‌آید ترتیب احتمالی صفحات مربوط به کیهان‌زایی است:

بخش اول: کیهان‌زایی. صفحه‌ی نخست: M110/I/R/

کیهان‌زایی: نبرد ایزد خورمزد [اهورامزدا؛ اورمزد] و کارهایی که او با همراهی پنج پسرش و از طریق ندا و پاسخ [خروشتگ و پدواختگ] انجام داد.

M110/I/V/

دوم: ندا و پاسخ، تمام دیوهای تغذیه‌شده در دوزخ را زندانی و به بند کند.

سوم: ندا و پاسخ ...

صفحه دوم: M247/R/

چهارم: روح زنده در میانه‌ی مبارزه با دیوها، آفرینش جدیدی می‌سازد. پنجم: ...

M247/V/

برقی درخشید و تدری هولناک (؟) برخاست (؟)؛ گویی که دامنه‌ی کوهی بزرگ و صخره‌ای (؟) به ژرفای آب‌ها شد. دیوها هراسیدند...

صفحه‌ی سوم: M110/II/+M120/R/

بهشت زیبا و پاک در برابر تاریکی دوزخ.

اورمزدخدای به همراه عناصر هستی [یا پنج گوهر شامل فروهر (اثر؛ نسیم) و هوا (باد) و روشنی (نور) و آب و آتش] و با نیروی ندا و پاسخ بر زمین فرود می‌آیند.

بخش دوم: صفحه اول M110/II/+M120/V/

پایان این بخش کیهان‌زایی: یادداشت پایانی با ذکر نام حامی مالی.

بخش دوم: شرح دین. قوانین برای برگزیدگان و شنوندگان: برگزیدگان می‌توانند در خانه‌ی شنوندگان ساکن شوند، در حالی که شنوندگان نمی‌توانند با تمام دارایی‌های دنیوی و همسران، پسران و بردگان خود در صومعه‌ها منزل گزینند.

این بخش در قطعه‌ی دیگری از همان نسخه‌ی خطی با عنوان M144، ادامه می‌یابد. به زودی تمام این متون در مقاله‌ای توسط دراگونی و مورانو منتشر می‌شوند.

نسخه‌ی خطی شماره‌ی ۴: قطعات مختلف از یک کتاب کیهان‌زایانه

در حالی که مشغول تهیه «فهرست کاری قطعات سُغدی برلین به خط مانوی»^۱ بودم، به چند قطعه با اشکال و اندازه‌های مختلف برخورد کردم که هیچ‌کدام منتشر نشده، و از یک نسخه خطی واحد بودند؛ و این نسخه ظاهراً کتابی در باب کیهان‌زایی بوده است. این نسخه‌ی خطی به خط مانوی واضح، خاص، شکسته [تحریری] و درشت نوشته شده است. گرچه هیچ صفحه‌ی کاملی از آن بر جای نمانده، لیک با کنار هم قرار دادن برخی از قطعات، بخش اعظم سه برگ از آن قابل بازسازی است.

هر صفحه‌اش دست‌کم ۱۷ خط داشته، اما ممکن است شمار خطوط بیشتر بوده باشد: کامل‌ترین قطعه، M5701+، دارای ۱۷ خط ناقص و همچنین خطوط عمودی قرمز رنگی است که حاشیه‌های هر دو طرف را مشخص می‌کند. به نظر می‌رسد لبه‌ها با یک ابزار تیز بریده شده‌اند، زیرا در بالا و پایین آثار پارگی منظم و خطی وجود دارد. از سوی دیگر، M264a (شناسه‌ی قطعه) قسمت بالایی صفحه را حفظ کرده است، با ۸ خط اول و هر دو حاشیه خط‌کشی شده، و باز هم لبه‌ها به طور منظم بریده شده‌اند. صفحه‌ی سوم و تقریباً کامل نسخه‌ی خطی M141+ شمار ۱۷ خط ناقص دارد، اما بدون حاشیه، و برش بالایی آن خطی و منظم چون دو ورق دیگر به نظر می‌رسد. ما پهنای اصلی حاشیه‌ی داخلی را از روی نسخه‌ی M 6291 که یک قطعه‌ی داخلی از یک ورق دوتایی است، و نیز از نسخه‌ی M5991 می‌دانیم: این پهنای برابر با ۱.۷۵ سانتی‌متر بود.

حاشیه‌ی بیرونی با نظر به نسخه‌ی M485b شناخته شده است: این حاشیه ۲.۵ سانتی‌متر بود. از همان نسخه‌ی خطی، چند قطعه‌ی کوچک‌تر در مجموعه‌ی برلین وجود دارد که من قادر به پیوند دادن یا اختصاص دادن (یا منتسب کردن) آن‌ها به هیچ قطعه‌ی دیگری نبودم.

سیاهه‌ی زیر تمام قطعات مربوط به همان نسخه‌ی خطی که در مجموعه تُرفان برلین یافتیم را نشان می‌دهد:

M6099a, M6099, M6067, M5991, M5701+6796+2308, M485b, M264a, M141+M6795
M6800, M6790, M6291, M6100, (۱۹۶۰ نیامده است)،

یک نسخه‌ی کامل از تمام قطعات این نسخه‌ی خطی در حال آماده‌سازی است و به زودی همراه با شرحی در زمینه‌های زبان‌شناختی و فیلولوژیک [مربوط به واژه‌شناسی تطبیقی تاریخی] منتشر خواهد شد. در این‌جا نسخه‌ای مقدماتی از سه قطعه‌ی مفصل‌تر را پیشنهاد می‌کنم که به «پدر بزرگی»^۲، خدای برتر مانوی، آفرینش جهان توسط روح زنده، و زایش آدم و توصیفی از بدن او می‌پردازد.

بخش اول. پدر بزرگی

M264a (صفحات ۵-۶)

^۱ Morano 2007.

^۲ نام‌های دیگرش در جغرافیای مانویت: شاه ملک‌الجنان، شاه دنیای روشنی، سروشا ایزد، ابوالعظمه، ملک جنان نور

قسمت بالایی صفحه، با ۸ خط نسبتاً کامل. بخشی از هر دو حاشیه حفظ شده، که به طور منظم با خطوط قرمز مشخص شده‌اند. قسمت پایینی صفحه تا حدی پاره شده است، فقط حروف آغازی/پایانی خطوط حفظ شده‌اند. دست‌کم یک خط در انتها از بین رفته است.

۱۲.۴ در ۱۲.۲ سانتی‌متر.

در این صفحه، پدر بزرگی، که $rwxs\dot{n}'\gamma r\delta mncyk'x\dot{s}ywnyy\beta\gamma y$ ، «خداوندگار بهشت روشنایی» نامیده می‌شود، بالاتر از سایر ایزدان ستایش شده و گفته می‌شود که در هفت چیز با دیگر ایزدان تفاوت دارد. از میان این‌ها، تنها اولی (او هست، و همواره بوده است، جاودان و پایدار، در حالی که ایزدان دیگر توسط او آفریده و برکت داده شده‌اند)، چهارمی (او پدر همه‌ی ایزدان است، و همه‌ی آن‌ها پسران اویند) و پنجمی (او از همه ایزدان درخشان‌تر است) کامل هستند. از دومی (او برتر از همه‌ی ایزدان است... و سومی (... او گذشته، حال و آینده را می‌داند)، ششمی و هفتمی تنها بخش‌هایی باقی مانده است.

/R/

/1/[...](y)nny (III) (') [.....] (.yk/x..'..) /2/ s(fry)tyt ○○ 'frytyt ○○ 'ty nyjtyt /3/ xnd(t) (○)○ {blank} ○○ 'rtyy (x)w(n)[yy](h) /4/ rwxs\dot{n}'\gamma r\delta mncyk'x\dot{s}ywnyy\beta\gamma y pr /5/ VII zng'n "c ○○ cn s't \beta\gamma\dot{s}tyh /6/ ny'zngstr wm't ○○ I pr nw\dot{s}'ky' 'tyh /7/ "s[tn](k)y' ○ (w)'nw 'tyy r'mndt n(w)[\dot{s}y](yh) /8/ (wm') [t'tyy'] 'stnyy ○○ cn "δ'h /9/ sfrytyy 'tyh ['] (') frytyy nyy xcyh (○○) /10/ p'rwtyy p'(r)[ykt \beta\gamma\dot{s}](t) cn wny(h) /11/ \beta yks'rs(f)[rytyt'tyy" fry](tyt)[wm'tnd] /12/ ○○ ○○ δ\beta[tyk 18-20] /13/ cn s't \beta(\gamma)[y\dot{s}ty 18-20] /14/ ptr\dot{s}tr x(c)[yh 18-20] /15/ xy\delta [20-22] /16/ pt(r)[\dot{s}tr ۲۰-۲۲]

/V/

/1/ cyndr \beta yk c(w) '(st)yy ○○ c(w) \beta w(t)k'[m pr] /2/ bywn \gamma r\beta t(y) 'tyh (p)tz(')nd ○○ ○○ /3/ IIIImyk (x)[y](\delta) 'x\dot{s}ywnyy\beta\gamma y wnyy s't /4/ \beta\gamma\dot{s}tyy ptryy xcyy ○○ 'tyy xww wy\dot{s}'nd /5/ s't wnyy "jwnd xndt ○○ s't xy\delta /6/ 'x\dot{s}ywnyy\beta\gamma y s'r nm'c \beta rynt \gamma w\beta nyt /7/ (')t[y](h) "frynt xndt ○○ ○○ (p)ncmyk /8/ xy\delta 'x\dot{s}ywnyy\beta\gamma y rwxs[\dot{n}y']k (cn) s't /9/ \beta\gamma\dot{s}tyy w'f[yy](\delta rw)x\dot{s}ndry(y) xcyy ○○ c'nw /10/ [my](\dot{s})yy \beta\gamma(y)[y rwxs\dot{n}dryy](c)[n] s't 'st'rytyy /11/ [xcy ○○] ○○ [VImyk \beta](\gamma y)\dot{s}tyy w'fry\delta /12/ [22-23](m) rw\gamma(n)[y]xs' /13/ [22-23](.) ○○ VIIImyk /14/ [22-23]p'ryztr 'tyy /15/ [23-25](p)tk'r'h /16/ [26-28](y) cn

ترجمه:

/R/

۱/ [...] این سه [...] /۲/ آفریده، متبرک [سپینتا] و صادر [فرستاده] شده‌اند. /۳/ {خالی} و او، /۴/ خداوندگار بهشت روشنایی، در /۵/ هفت گونه چیز /۶/ با همه‌ی خدایان متفاوت بود. نخست در جاودانگی و /۷/ پایایی. زیرا او همیشه جاودان /۸/ [و] پاینده بوده است. او توسط هیچ‌کس /۹/ آفریده و متبرک نشده است، /۱۰/ اما خدایان دیگر [ر] از او /۱۱/ [بودند] آفری [ده و متبرک] ک [شده]. /۱۲/ [دو] ما: [...] /۱۳/ از همه‌ی خدایان [...] /۱۴/ والا تر است [...] /۱۵/ این /این‌ها [...] /۱۶/ وال [امقام]

/V/

۱/ درون (و) بیرون آنچه هست، آنچه خواهد بود، /۲/ او با پیش‌بینی می‌داند و درک می‌کند. /۳/ چهارمماً. خداوندگار، پدر /۴/ همه‌ی خدایان است. و آن‌ها /۵/ همه پسران او هستند. به همان /۶/ خداوندگار، همه‌ی آن‌ها احترام، ستایش /۷/ و برکت می‌آورند. پنجماً. /۸/ خداوندگار به همان اندازه درخشان‌تر [ر] از همه‌ی /۹/ خدایان است، که /۱۰/ خدای [خ] ورشید [درخشان‌تر است] از همه‌ی ستارگان. /۱۱/ [ششمماً ... از همه‌ی] خدایان، به همان اندازه /۱۲/ [...] روغن، مشک (?)/۱۳/ [...] هفتمماً /۱۴/ [...] برتر و /۱۵/ [...] ظاهر /۱۶/ [...] از

بخش دوم. روح زنده چگونه جهان را بخش کرد

M5701 [T II 116]+M6796 [T II K]+M2308 (صفحات ۷-۸)

تقریباً به اندازه‌ی یک صفحه کامل، که در بالا و پایین و از میان حاشیه داخلی با ابزاری تیز به طور منظم بریده شده است، جایی که خط حاشیه‌گذاری قرمز حفظ شده است.

تنها نیمی از خطوط باقی مانده است. ابعاد ۱۲.۵ در ۸ سانتی‌متر.

متن این صفحه نحوه‌ی خلق دیوارها و خندق‌ها توسط روح زنده و تقسیم جهان به چهار قسمت با کوه سومرو در میانه [مرکز] و چهار کوه به عنوان نگهبانان مرزی جهان را توصیف می‌کند. سپس او بر همین اساس، آسمان‌های بالا و روز و شب را از هم جدا کرد.

/R/

/۱/ xndt ○○ ○○ [...] xww tβ[tyy ۸-۱۰] /۲/ δ't pr pδkwy [XX] XX XX (β)[rywr fs'x βwt] /۳/ ○○ ○○ 'tyy xww j'r' [11-12] /4/ XX XX βrywr fs'(x) [12-13] /5/ cywyδyy βystr [15-17] /6/ [f]s'[x] (p)r pδkwy [15-17] /7/ [pr](kn)yy pδkwy C[βrywr fs'x....] /8/ ○○ ○○ 'tyy štyk [15-17] /9/ XXX [XX] βrywr fns'(x) [12-14] /10/ '(p) prkn pr pδk[wy 14-16] /11/ βrywr fs'x xcy ○○ [14-16] /12/ mzyx δ'[](t) kyy wyspw(w) [14-16] /13/ δ'rt skwn ○○ ○○ 'tyy (..)[13-14] /14/ XX XX XX βrywr fns'x xcy [○○ ○○] /15/ '[○○ pts'r w'δ jywndy(y) (III)[yxw'k] /16/ mnβxš ○○ cn smwt(r)' cyndr(p)'r ○○ [...] /17/ xwrsncyk 'fcmδδ ('tyh x)wrtxyz[cyk]

/V/

/1/ [cn p'skyr'nc](y)k 'tyy (n)[ymy](δ)cyk fcmδδ /2/ [13-14 ○○] ○○ 't[yy] pr myδ'n smyr /۳/ [γryy ۹-۱۰](c)y III 'fcmδδyy yxw'k /۴/ [۱۵-۱۶](sm)yr γryy pδy' h cn /۵/ [۱۶-۱۸](.) ptys'c ○○ ○○ /۶/ [18-20]kyr'n ○○ 'wnw cw /7/ [18-20](.) ○○ ○○ 'rty[h] /8/ [18-20]βrzkwy' tyypδkwy /9/ [15-16 f](s)'xyt xnd ○○ ○○ 'rty /10/ [15-16]' ○○ cn xwrsnyy kww /11/ [xwrtxyz s'r](cn) smyr yr' xww 'wrδp'r /12/ [14-15] III γryy cns(m)yr yr' /13/ [8-10](cy)'fcmδδyy wm'ndyy p's'y /14/ [6-7

[...]'tyy ○○ c'nw 'skyy sm'nyy /15/ [4-5 'n](βy)nd'nd ○○ 'rtyy c'δr x' γrt' /16/ [...](s)y'k
 δ'r'nd ○○ 'tyy xww ○○ myδ 'tyh /17/ [x' xš](p)' yxwnng β[w](t) ○○ ○○ 'rtyy x' myδ

ترجمه

/R/

۱/ هستند. [...] او مهر کرد(؟) [...] /۲/ دیواری با پهنای شصت [هزار فرسنگ]. [...] /۳/ و سم [...] /۴/ شصت هزار فرسنگ [...] /۵/ بیرون از آن [...] /۶/ فرسنگ در پهنای [...] /۷/ پهنای خندق صد [هزار فرسنگ(؟)]. [...] /۸/ و سومین [خندق(؟) ... است] [...] /۹/ شصت هزار فرسنگ [...] /۱۰/ [...] آب خندقی است با [پهنای ... از ...] [...] /۱۱/ هزار فرسنگ. [...] /۱۲/ دیوار بزرگی که همه [...] /۱۳/ را نگه می‌دارد. و [...] /۱۴/ هشتاد هزار فرسنگ است [...] /۱۵/ و علاوه بر این، روح زنده چهار [بخش] را تقسیم کرد. [...] /۱۶/ درون اقیانوس [...] /۱۷/ جهان شرقی و غرب[ی]

/V/

۱/ [از] جهان شمالی و جنوبی /۲/ و در میانه [...] (کوه) سومرو /۳/ [...] /۴/ بخش جهان [...] /۵/ در پای کوه سومرو از [...] /۵/ او ثابت کرد [...] /۶/ مناطق. این [است] آنچه [...] /۷/ [...] و [...] /۸/ [...] درازا و پهنای [...] /۹/ [...] هستند [...] فرسنگ(؟). و [...] /۱۰/ [...] از شرق به [...] /۱۱/ [غرب] از کوه سومرو /۱۲/ چهار کوه سوی دورتر [...] /۱۳/ [...] او انداخت [...] نگهبان مرزی جهان [...] /۱۴/ در حالی که بالا در آسمان /۱۵/ آنها (یکدیگر را) دنبال می‌کنند و زیر کوهها /۱۶/ آنها را در [...] سایه نگه می‌دارند. از این روز و [...] /۱۷/ شب جدا می‌شوند. و روز...

تفسیر

/R/

۱، به بعد، بسنجید با قطعات فارسی میانه‌ی مربوط به کیهان‌زایی به شناسه‌های M98 و M99^۲، در M99/I/R/10-17:

'wd zmyg 'yw wzrg 'wd 'stbr pd dw'zdḥ dr ○ 'y hmbdyc 'sm'n'n dr ○○ ○○'wd 'br hm zmyq
 pyr'mwn ch'r prysp 'wd sh p'rgyn kyrd ○ 'wd pd h'n 'y 'ndrwn p'rgyn dyw'n 'ndr przyd

«و او زمینی بزرگ و نیرومند ساخت با دوازده دروازه نظیر دروازه‌های بهشت. و ساخت بر فراز همین زمین چهار دیوار گرداگرد و سه خندق، و در خندق درونی جمله دیوان به بند کرد.»^۳ شاپورگان^۴، ۲۷۲ (M535+/V/8/): [h²]n sh p'(r)gyn 'y [zh]ryn t'ryn: «آن سه خندق تاریک سمی.»

^۱ یعنی خورشید و ماه؟

^۲ Hutter 1992: 8-26.

^۳ Cf. Jackson 1932: 34 ff.

^۴ Šābuhragān

(شناسه‌ی قطعه) **M141+6795**: صفحات ۹-۱۰

این قطعه شامل ۱۷ خط متن است که هیچ کدام کامل نیستند. مشابه قطعه‌ی **M5701+**، این قطعه نیز با یک ابزار تیز از بالا، پایین و از طریق یک حاشیه به طور مرتب بریده شده است. حاشیه‌ها باقی نمانده‌اند، اما رد کم رنگی از خط عمودی قرمز راهنما در یکی از حاشیه‌ها دیده می‌شود. دو قطعه به هم متصل شده و بین شیشه قرار گرفته‌اند. ابعاد $۹/۸ \times ۱۱/۹$ سانتی‌متر.

متن توصیف زایش آدم را شامل می‌شود، که از دو دیو بزرگ شکلون و پیسوس [اشقلون و نمرائیل] متولد شده است، پس از آن‌که آن دو دیو هشتاد هزار جنین سقط شده را بعیدند و جفت‌گیری کردند، و به دنبال آن توضیحی (**xwyck'wyy**) درباره‌ی بدن آدم آمده است. این متن بسیار دشوار است و تا جایی که می‌دانم، در ادب مانوی یا نوشته‌های شناخته‌شده‌ی مانوی نظیر ندارد. بنابراین، من در این جا نسخه‌ای مقدماتی از متن را با تنها چند یادداشت برای درک واژگان دشوار یا ناشناخته ارائه می‌دهم.

/R/

/1/ mzy(x) yrkw(s)[y 16-18] /2/ (.)yw'ncy c(x)[r? 16-18] /3/ (p)syy t'w'n(d)[yy ...](δ)'n (β)[12-14] /4/ (w)ytwr'tyšyy x' tmb(°)[r 11-13] /5/ [o]o o'o 'tyh pr [XXX] XXX [z'r pjwky] /6/ m'(j)yy xww 'δ'm o'o ('ty)šyy (xw)[4-5] /7/ tmb'r cn pš'kt δy[w](z)'ktyy o'o '(t)[yšyy] /8/ xww rw'n cn pnc mrδ(°)spndyy (z)['wryy] /9/ 'ktwδ'rt o'o jw'n o'o z'wr o'o rwxšny(°)[k o'o] /10/ kršn'wty' o'o 'tyh βwδ [o'o 5-6] /11/ 'stkyy o'o pδδ(y)' o'o r'k o'o y't[yh o'o] /12/ crm o'o xwrnyy o'o myzyy o'o '[6-7] /13/ γwn'y cyndr βstwδ'rt (o)[o kyn o'o] /14/ yp'k o'o 'βrxsyy o'o t'[(f)l' ...] (pr)[6- 8] /15/ mndyrβ'ky' δwn γ(wr)s [12-14] /16/ cw pr' s'r p'syt w'[st 14-16] /17/ (x)'(z) 'βrxs(y)y 'tyh [12-14]

/V/

/1/ [20]h w(β't) /2/ [20]n'm o'o p(r) /3/ [11-12]('δ'm m')nwk βwt o'o (o)[o]/4/ [8-10]xwyc[k'wyy w'nw βwt o'o kt mn'nd(y) /5/ [6-7](k)[..](.)'(ry.) [...]'r myšyy βyyy kršn o'o (o)[o] /6/ ['ty]yh (wn)[y] wyδ'syywny 'δc p(r) /7/ [6-7] 'fcmβ[δ](y) o'o cn m'tyy 'tyh /8/ [6-7]ptr' s(y)γtr o'o o'o 'tyy 'δ'myy /9/ [tmb']ryy ptr'z o'o z'r II C wβ'z wm't o(o) /10/ [6-7]y ryn(c)k 'nkwšt nw' fns'x /11/ [wm't o'o '(r)tyšyy cn tmb'r βyks'r IIII /12/ [8-10]'y

^۱ درباره‌ی اسطوره‌ی مانوی زایش آدم، بنگرید به به زوندرومان ۱۹۹۴، صفحات ۴۵-۴۶.

^۲ بسنجید با **t'β-n'k** به معنای «خشم» (در نویسش سُغدی). نک. به **DMT III.2: 189a**. شاید در اینجا یک وجه اسمی بر اساس ریشه‌ی **t'p** باشد و به معنای چیزی چون «کنش شعله‌ور شدن از سر خشم، غضب، و آتشین مزاجی»؟ در **SLN 42b** یک جای خالی بین **ryzh** و **mntyrb'kyh** وجود دارد. سیاه‌ی متناظر در پیمان‌نامه‌ی چینی (۲۱۴) به این قرار است: **愆憎** به معنی «کین»، **愆** به معنی «آتشین مزاجی [تندخوبی]»، **姪愆** در چم «شهوت‌رانی یا هرزگی»، **忿怒** به معنی «خشم»، و **愚癡** به

معنی «نادانی»، بنگرید به: **Lieu & Mikkelsen 2017: 5**

^۳ این چنین، با **cwpr** اشتباه گرفته می‌شود.

rwšny'k 'rδyf'skwn ○○ /13/ [12-14 '](r)tyh̄ tym w'nw /14/ [10-12](t) (c'nw) šklwn 'ty
 pysws/15/[7-8pjwqt]xwrtδ'r'nd ○○'tyh̄II/16/[12-14ynd']kty(y)pckwryyprštyt/17/[10-12'yw]štyt
 (wm't'nd) ○○ 'tyh̄

ترجمه

/R/

۱/ دامنه‌ی کوهسار بزرگ [....] /۲/ چرخ [....] دیوگون (?) /۳/ گوسپند/پرس وجوی (?) نیرومند [....] /۴/ تا بدن اش [....] /۵/ و از هشتاد [هزار
 سقط جنین (?)] /۶/ آدم زاده شد. [....] /۷/ بدن او از ثمره [یا فرزند] سقط جنین‌های دیوان [و] /۸/ جان [روان] او از قدرت عنا [صر (?)] /۹/
 (او [مادینه] = آز) پدید آورد: زندگی، زور، روشنی /۱۰/ زیبایی و بوی خوش [....] /۱۱/ [مانند] استخوان‌ها، اعصاب، رگ، گوشت [....] /۱۲/ پوست،
 خون، مغز استخوان [و] /۱۳/ مویی که در داخل بسته شده بود^۱ [.... کین، /۱۴/ خشم، شهوت، ... غضب] /۱۵/ بی‌دانش از پیرامون (?) [....]
 /۱۶/ او [مادینه] بر نگهبانان ارشد نها [د (?)] /۱۷/ هرزگی آز و [....] {خطوط از بین رفته؟}

/V/

۱/ [....] شاید /۲/ [....] نام. در /به /۳/ [....] آدم هم [به آن] شبیه است. /۴/ [تو] ضیح از این قرار است: شبیه (?) /۵/ [....] [....] زیبایی
 ایزد خورشید. /۶/ او [داشت] چیزی شگفت‌اندر /۷/ [....] جهان. از مادر و /۸/ [....] پدر زیباتر. /۹/ اندازه‌ی بدن آدم [سطر ۸] دوست هزار
 بعل [= واحد سنجش ژرفای آب] /۱۰/ و انگشت کوچک اش ^۲ فرسنگ /۱۱/ [....] و از بدنش به بیرون چهار /۱۲/ [....] روشنایی بدرخشید. /۱۳/ و از
 این رو دگر باره /۱۴/ [....] وقتی شکلون و بیسوس [اشقلون و نمرائیل] /۱۵/ [....] [نوزادان سقط‌شده را] بلعیدند. و از هراس آن دو /۱۶/ [....] د [یو
 پا به فرار گذاشتند^۲ /۱۷/ [....] بودند هیچ [ان زده (?)]. و

تفسیر

/R/ ۱/ درباره‌ی *yrkwsy* به معنی «دامنه‌ی کوه»، بنگرید به Reck ۲۰۰۹: ۳۸۸.

/R/ ۲/ واژه‌ی *yw'ncy* (.)، گرچه آشکارا خواناست، لیک تفسیرش دشوار است. اگر نخستین حرف δ باشد، آنگاه *δyw'ncy* می‌تواند صفت
 یا اسم مونث مشتق از *δyw*، «دیو»، باشد؛ $C(x)$ تصحیح شود به چخر $CX(r)$ به معنی «چرخ» یا به $CX't$ به معنی «جنگ، ستیز»؛

/V/ ۵/ *myšyy βyyy kršn*، بسنجید با M7800/II/R/5ff.^۲

'tyy myδ[ry β](yyy) qšn /۶/ wšy''ktwδ'(r)n(d) (m)'γ'z(nd tkwš't)

^۱ یعنی در داخل بدن.

^۲ واژه‌ی *pršt-* از ریشه‌ی مانوی سغدی **prjy*، از سغدی ترسالی *prjyž* به معنای «سریعا رفتن، گریختن، فرار کردن.» به عنوان فعل لازم، وجه وصفی مفعولی‌اش باید به معنی
 «گریخته است، فرار کرده است» باشد [NSW].

^۳ Sundermann 1994: 45.

«و آن‌ها زیبایی ایزد خورشید را به یاد داشتند؛ آن‌ها کم‌کم به او توجه کردند».

/۱۴-۱۵/V/

(cw) šklwn 'ty pysws [...]xwrtδ'r'nd: cf. M7800/II/V/12-19/^۱ 'rtyy IIII βrywr pjwwk ww
šklwn xwrtδ'rt 'tyy IIII βrywr x' pysws 'rty I δβty' 'pryw pcywznd 'rty w'nw w'βnd kt m'ncyk
šm'r' kw myšyyβγw s'r δ'ryym w'nw kt xwny ky cn m'x 'jy't kww βγγšt

«و اشکلون [اشقلون] چهار هزار نوزاد سقط شده را بلعید، و پیسوس [نمراثل] نیز چهار هزار. و آن دو با هم درآمیختند، و از این رو گفتند: با اندیشه‌ی دانسته، ما رو به ایزد خورشید درآمیختیم، تا آنچه از ما زاده شود ایزدان را [مانده] باشد.»

منابع

Boyce, M. 1960. A Catalogue of the Iranian Manuscripts in Manichean Script in the German Turfan Collection, Berlin.

بویس، م. ۱۹۶۰. فهرست نسخه‌های خطی ایرانی به خط مانوی در مجموعه تورفان آلمان، برلین.

DMT III.2 = Sims-Williams, N. & D. Durkin-Meisterernst 2012.

DMT III.2 = ۲۰۱۲. سیمز-ویلیامز، ن. و د. دورکین-مایسترارنست

Dragoni, F. & Morano, E. forthcoming. A Sogdian manuscript in Manichaean Script on Cosmogony and Rules for the Elect and Hearers in Monasteries. Forthcoming in the Proceedings of the 9th International Symposium of the International Association of Manichaean Studies held in Torino September 11th -16th, 2017 (Manichaica Taurinensia, Analecta Manichaica 2, Turnhout).

دراگونی، ف. و مورانو، ای. در دست انتشار. یک نسخه خطی سغدی به خط مانوی درباره کیهان‌زایی و قوانین برای برگزیدگان و نویشانیان در صومعه‌ها. در حال انتشار در مجموعه مقالات نهمین سمپوزیوم بین‌المللی انجمن بین‌المللی مطالعات مانوی که در تورینو از ۱۱ تا ۱۶ سپتامبر ۲۰۱۷ برگزار شد (مانیکایکا توریننسیا، آنالکتا مانیکایکا ۲، تورنهورت).

Henning, W.B, 1948. A Sogdian Fragment of the Manichaean Cosmogony. Bulletin of the School of Oriental and African Studies 12: 306-318 [= Henning, Selected Papers II: 301-13].

هنینگ، و. ب. (۱۹۴۸). قطعه‌ای سغدی از کیهان‌زایی مانوی. مجله دانشکده مطالعات شرقی و آفریقایی، ۱۲(۳)، ۳۰۶-۳۱۸ [= هنینگ، مجموعه مقالات برگزیده، جلد دوم: ۳۰۱-۳۱۳]

^۱ Sundermann 1994: 45-46.

Henning, W.B, 1977 Selected Papers I-II (Acta Iranica 15, 2ème série, Hommages et Opera Minora). Téhéran-Liège.

هنینگ، و.ب، ۱۹۷۷ مقالات برگزیده جلد اول و دوم (اکتا ایرانیکا ۱۵، سری دوم، یادنامه‌ها و آثار کوچک). تهران-لیژ

Hutter, M. 1992. Manis kosmogonische Šābuhrgan-Texte. Edition, Kommentar und literatur-geschichtliche Einordnung der manichäisch-mittelpersischen Handschriften M ۹۸/۹۹ I und M ۷۹۸۰-۷۹۸۴ (Studies in Oriental Religions ۲۱), Wiesbaden.

هوتر، م. ۱۹۹۲. متون کیهان‌زایانه‌ی شاپورگان مانی. ویرایش، تفسیر و طبقه‌بندی تاریخی-ادبی دست‌نوشته‌های مانوی-فارسی میانه، بخش اول M 7980-7984 (مطالعات در ادیان شرقی ۲۱)، ویسبادن

Jackson, A.V.W. 1932. Researches in Manichaeism, with special reference to the Turfan fragments (Columbia University Indo-Iranian Series), New York.

جکسون، ای.وی.دبلیو. ۱۹۳۲. پژوهش‌هایی در مانی‌گرایی، با ارجاع ویژه به قطعات تورفان (سری هندو-ایرانی دانشگاه کلمبیا)، نیویورک

Lieu, S.N.C. & Mikkelsen, G.B. 2017. Tractatus Manichaicus Sinicus. Pars Prima. Text, Translation and Indices, (Corpus Fontium Manichaeorum. Series Sinica I.1), Turnhout.

لیو، اس.ان.سی. و میکلسن، جی.بی. ۲۰۱۷. رساله مانوی چینی. بخش اول. متن، ترجمه و فهرست‌ها، (مجموعه منابع مانوی. سری چینی I.1)، تورنهوت

MacKenzie, D.N. 1979. Mani's Šābuhragān. Bulletin of the School of Oriental and African Studies 42 P.3.

مک‌کنزی، دی.ان. ۱۹۷۹. شاپورگان مانی. نشریه مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی ۴۲ صفحه ۳

Morano, E. 2007. A Working Catalogue of the Berlin Sogdian Fragments. In: Manichaean Script, in Macuch, M., Maggi, M. and Sundermann, W. (eds). Iranian Languages and Texts from Iran and Turan: Ronald E. Emmerick Memorial Volume, Wiesbaden: 239-271.

مورانو، ای. ۲۰۰۷. فهرست کاری قطعات سغدی برلین. در: خط مانوی، در: ماکوخ، م.، ماگی، م. و زوندرومان، و. (ویراستاران). زبان‌ها و متون ایرانی از ایران و توران: مجموعه یادبود رونالد ای. امریک، ویسبادن: ۲۳۹-۲۷۱

Morano, E. 2018. Some Codicological Remarks on the Corpus of the Berlin Manichaean Sogdian Texts in Manichaean Script: among Books, Glossaries, Letters, Booklets, Bilingual and Trilingual Texts, Normal, Bold and Cursive Script. In: Barbati, Ch. & Chunakova, O. (eds) Studies in Early Medieval Iranian Religious Manuscript Traditions other than Islamic, Written Monuments of the Orient 2018 (2): 11-38.

مورانو، ای. ۲۰۱۸. برخی ملاحظات نسخه‌شناختی درباره مجموعه متون سغدی مانوی برلین به خط مانوی: در میان کتاب‌ها، واژه‌نامه‌ها، نامه‌ها، کتابچه‌ها، متون دوزبانه و سه‌زبانه، خط عادی، درشت و شکسته. در: باریاتی، ج. و چوناکووا، او. (ویراستاران) مطالعاتی در سنت‌های نسخ مذهبی ایرانی اوایل قرون وسطی غیر از اسلام، آثار مکتوب شرق ۲۰۱۸ (۲): ۱۱-۳۸.

Morano, E. forthcoming. "A Miserable Scrap", forthcoming in an Italian Festschrift, Naples (L'Orientale, Series Minor).

مورانو، ای. در دست انتشار. "یک تکه بی ارزش"، در حال انتشار در یک مجموعه مقالات یادبود ایتالیایی، ناپل (لورینتاله، مجموعه فرعی).

Reck, Ch. 2009. The Ascension of the Light Elements and the Imprisonment of Ahriman. The Cosmogonical and Eschatological Part of a Sogdian 'Sammelhandschrift'. In: Sundermann, W., Hintze, A. and de Blois, F. (eds). *Exegisti monumenta*. Festschrift in Honour of Nicholas Sims-Williams, Wiesbaden.

رک، کریستین. ۲۰۰۹. صعود عناصر نورانی و زندانی شدن اهریمن. بخش کیهان‌زایانه و آخرت‌شناختی یک 'دست‌نوشته مجموعه‌ای' سغدی. در: زوندرمان، و.، هینتزه [هینتسه]، آ. و دو بلوا، ف. (ویراستاران). *اکزگیستی / اکیسیستی مونومنتا*. مجموعه مقالات یادبود به افتخار نیکلاس سیمز-ویلیامز، ویسبادن

Sims-Williams, N. & Durkin-Meisterernst, D. 2012. Dictionary of Manichaean Sogdian and Bactrian (Dictionary of Manichaean Texts, Vol. III/2). Turnhout. SLN = Sundermann 1992.

سیمز-ویلیامز، ن. و دورکین-مایسترارنست، د. ۲۰۱۲. فرهنگ سغدی و باختری مانوی (فرهنگ متون مانوی، جلد سوم/بخش دوم) تورنهورت SLN. =زوندرمان ۱۹۹۲

Sundermann, W. 1992. *Der Sermon vom Licht Nous* (Berliner Turfantexte XXVII). Berlin.

زوندرمان، و. ۱۹۹۲. موعظه درباره نوس نورانی (متون تورفانی برلین. XXVII) برلین.

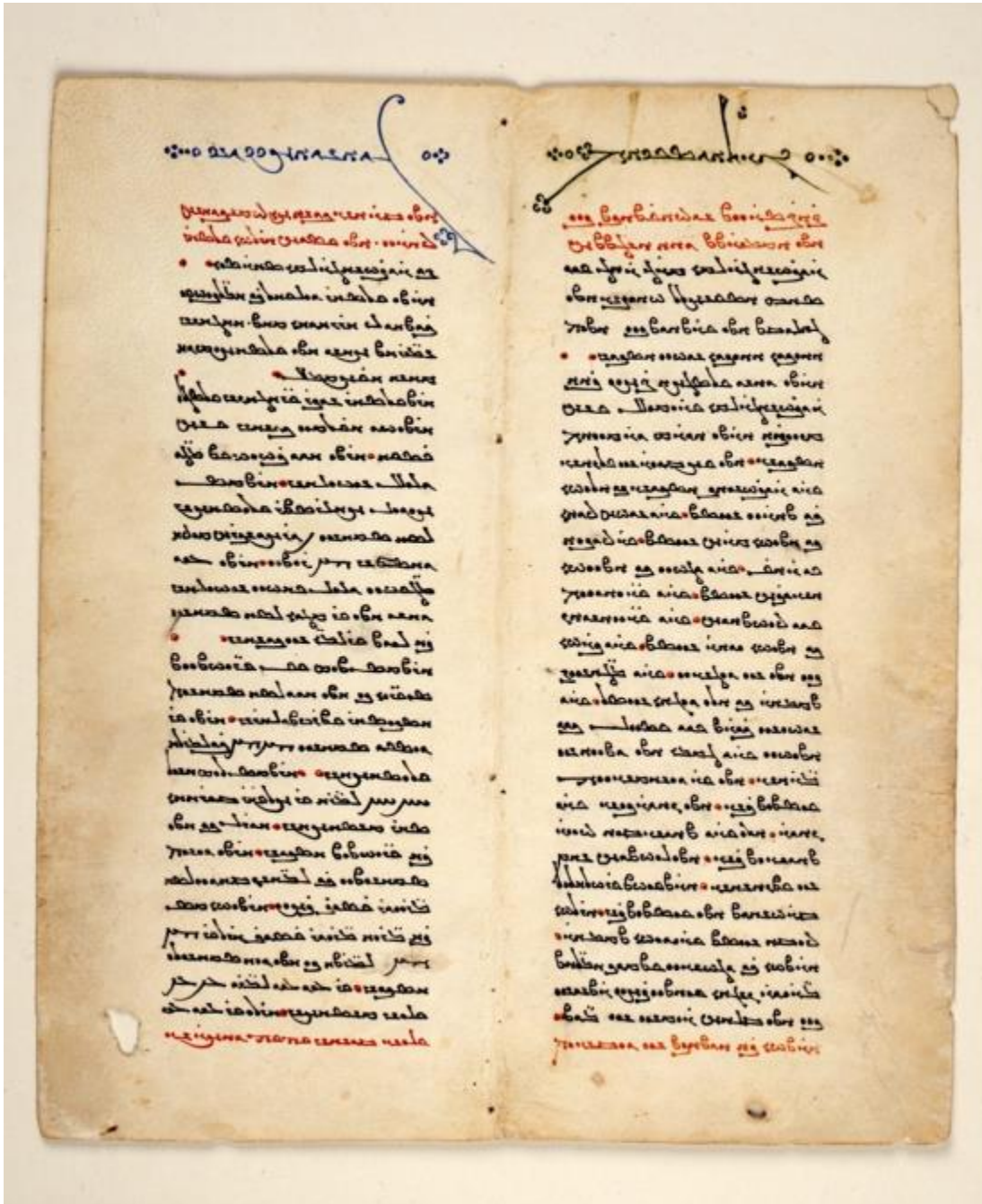
Sundermann, W. 1994. Mani's 'Book of the Giants' and the Jewish Books of Enoch: A Case of Terminological Difference and What It Implies. *Irano-Judaica III*: 40-48.

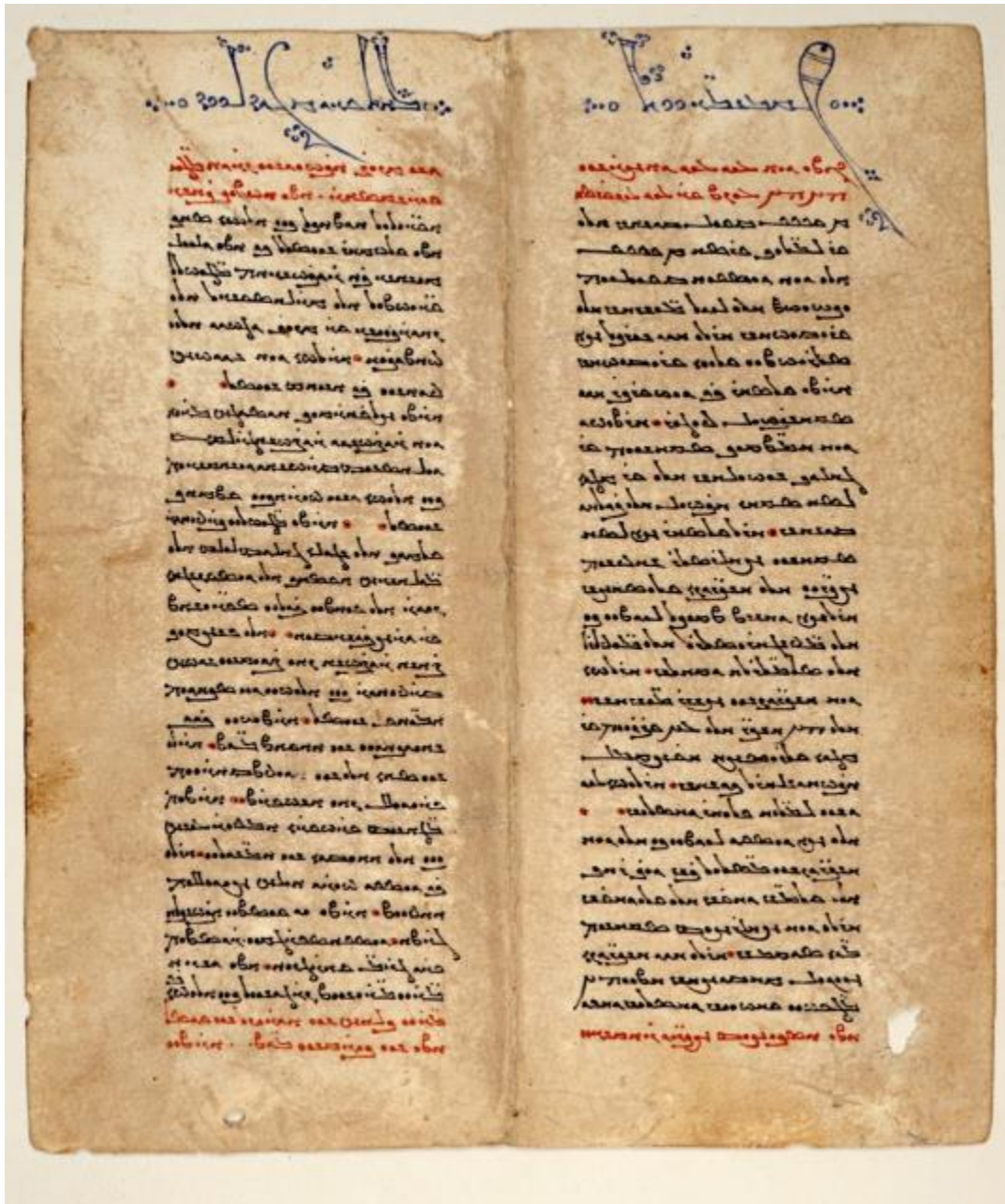
زوندرمان، و. (۱۹۹۴). کتاب غولان مانوی و کتاب‌های یهودی اخوخ: نمونه‌ای از تفاوت اصطلاحی و پیامدهای آن. ایران-یهودیت جلد ۳: ۴۰-۴۸.

Weber, D. (ed.) 2000. *Iranian Manichaean Turfan Texts in Publications since 1934*. Photo Edition, published on behalf of the Corpus Inscriptionum Iranicarum by the School of Oriental and African Studies (Corpus Inscriptionum Iranicarum, Supplementary Series, vol. 4). London.

ویر، د. (ویراستار) ۲۰۰۰. متون مانوی ایرانی تورفان در انتشارات پس از سال ۱۹۳۴. نسخه تصویری، منتشر شده به نمایندگی از مجموعه کتیبه‌های ایرانی توسط مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی (مجموعه کتیبه‌های ایرانی، سری تکمیلی، جلد ۴). لندن

تصویر جلد: بخشی از دیوارنگاره‌ی یک دین‌آور برجسته‌ی مانوی (شاید خود مانوی؟) که گزیدگان گردش حلقه زده‌اند و دسته‌ای از نویسایان در سمت راست‌اش. جایگاه: بخش باختری تالار میانی، ویرانه‌ی «ک»، خوچو. قدمت: سده‌ی ۸-۹ میلادی؛ نام تقریباً همه‌ی افراد منقوش در این صحنه با الفبای سغدی آمده و تنها یک نام به خط مانوی؛ نام‌های شان ایرانی‌ست. [برای مطالعه‌ی بیشتر نک. هنر مانوی، ۱۳۹۶، ۹۳-۹۴]

M178=MIK III 4990

با سپاس از موزه هنر آسیایی، برلین

تصویر ۳

(ترکیب شده/مونتاز) M548 + M704

(ترکیب شده/مونتاز) M108 + M5928 [T II D 140]

امانت آکادمی علوم برلین-براندنبورگ در کتابخانه ایالتی برلین - میراث/دارایی های فرهنگی پروس، بخش شرق شناسی. عکس ها: بخش عکاسی کتابخانه ایالتی برلین.

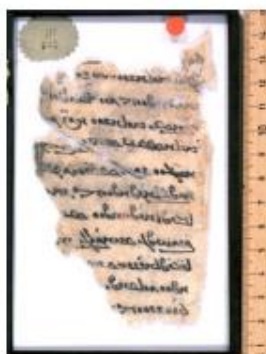
تصویر ۴

M110

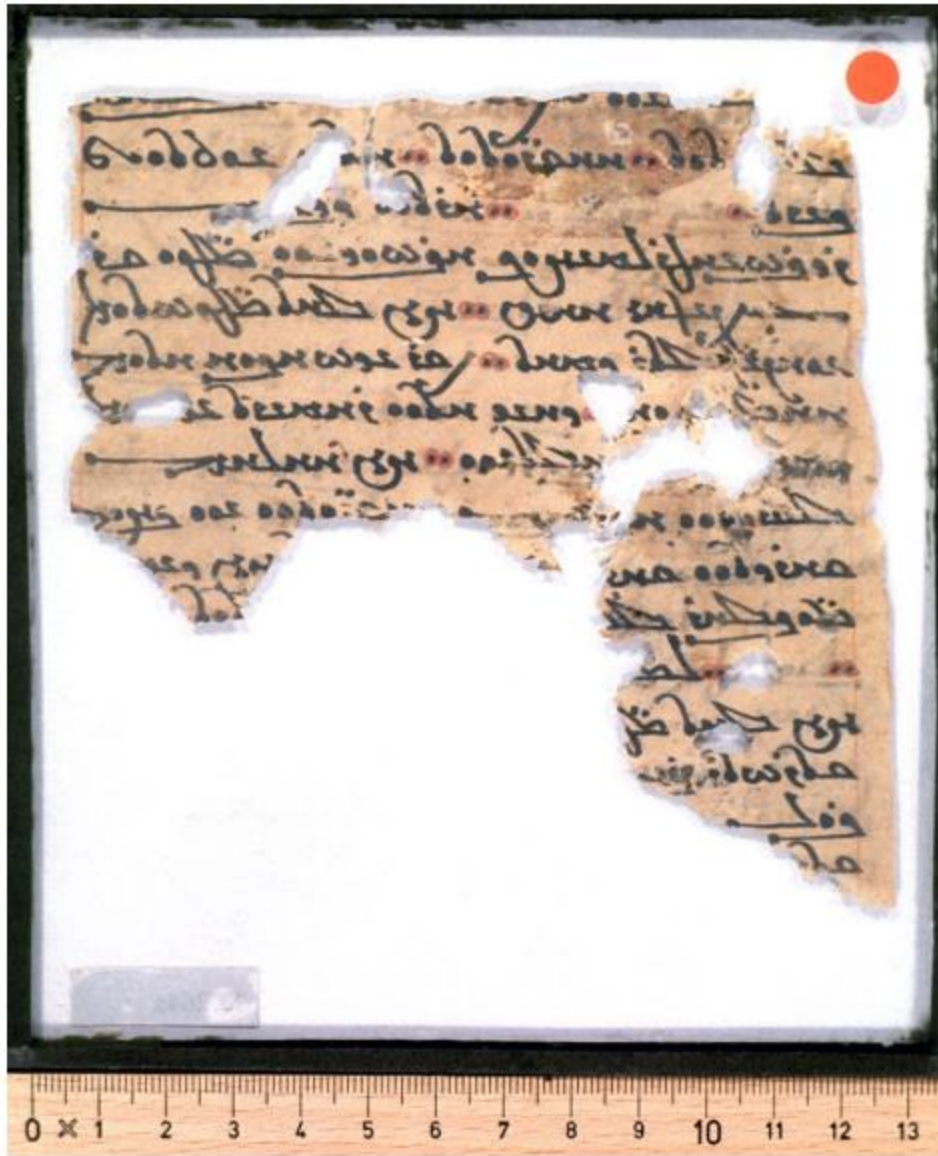
M120

M247

امانت آکادمی علوم برلین- براندنبورگ در کتابخانه ایالتی برلین - میراث / دارایی های فرهنگی پروس، بخش شرق شناسی. عکس ها: بخش عکاسی کتابخانه ایالتی برلین.

تصویر ۵

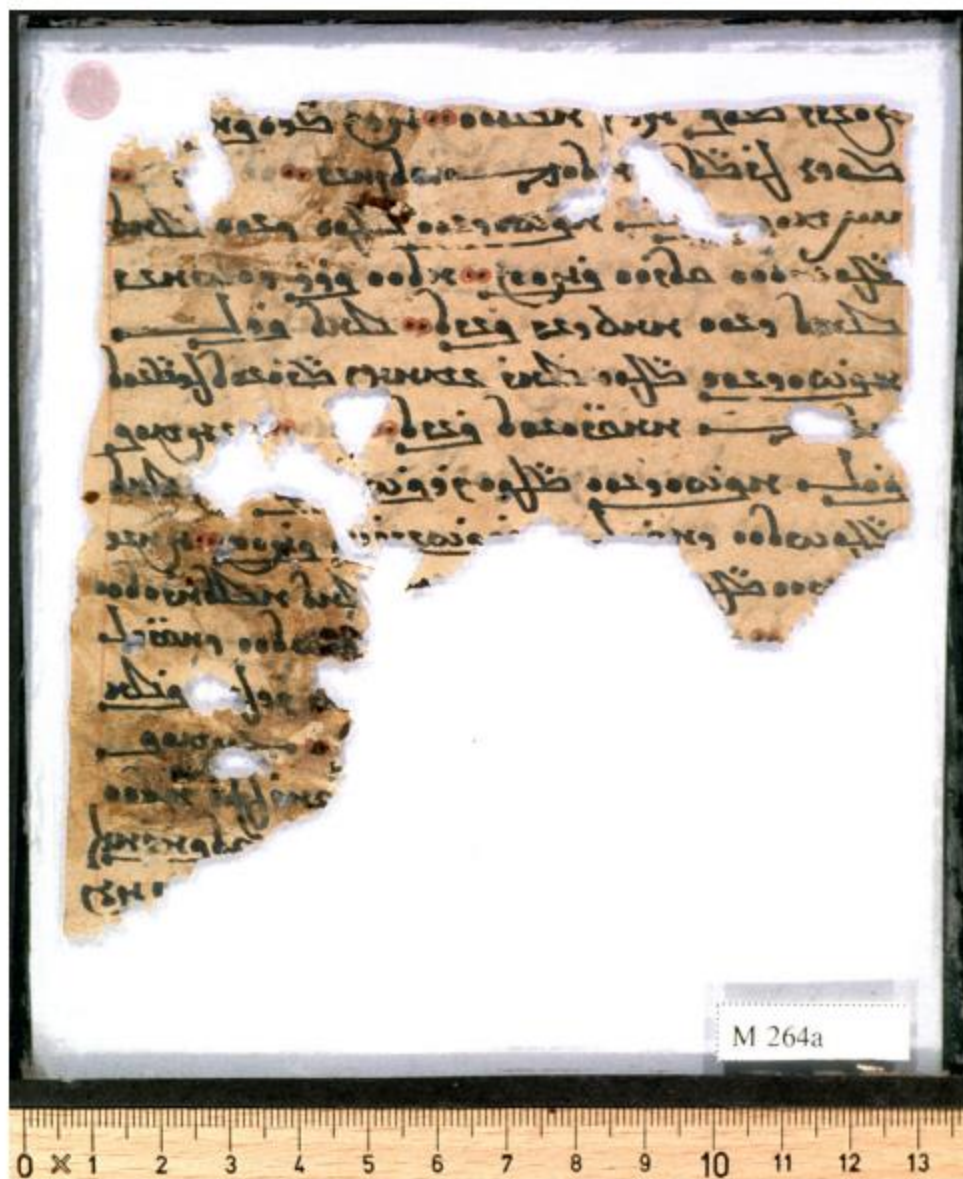

M264a

روی صفحه

امانت آکادمی علوم برلین-براندنبورگ در کتابخانه ایالتی برلین - میراث/دارایی های فرهنگی پروس، بخش شرق شناسی. عکسها: بخش عکاسی کتابخانه ایالتی برلین.

تصویر ۶

M264a

پشت صفحه

امانت آکادمی علوم برلین-براندنبورگ در کتابخانه ایالتی برلین - میراث / دارایی های فرهنگی پروس، بخش شرق شناسی . عکس ها: بخش عکاسی کتابخانه ایالتی برلین.

تصویر ۷

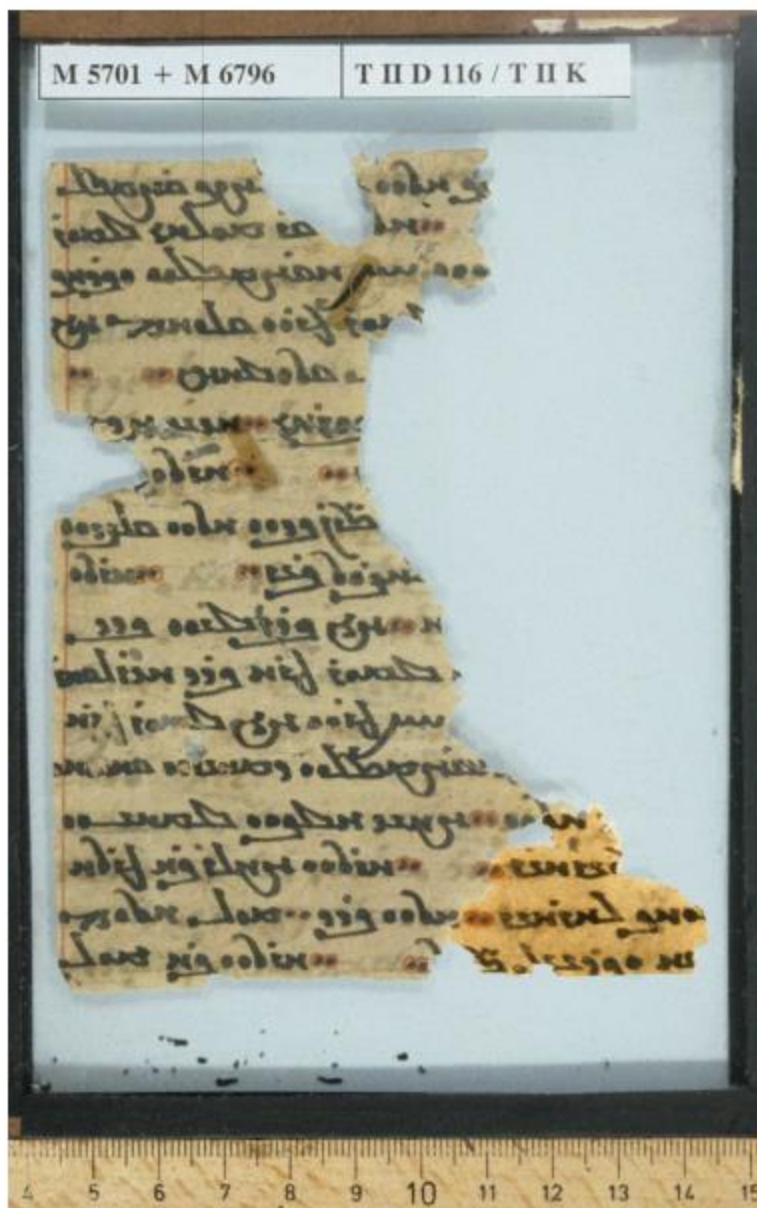

M5701 [T II 116]+M6796 [T II K]+M2308

(ترکیب شده / مونتاز) روی صفحه

امانت آکادمی علوم برلین-براندنبورگ در کتابخانه ایالتی برلین - میراث / دارایی های فرهنگی پروس، بخش شرق شناسی . عکس ها: بخش عکاسی کتابخانه ایالتی برلین.

تصویر ۸

M5701 [T II 116]+M6796 [T II K]+M2308

(ترکیب شده / موتتای) پشت صفحه

امانت آکادمی علوم برلین-براندنبورگ در کتابخانه ایالتی برلین - میراث / دارایی های فرهنگی پروس، بخش شرق شناسی. عکس ها: بخش عکاسی کتابخانه ایالتی برلین.

تصویر ۹

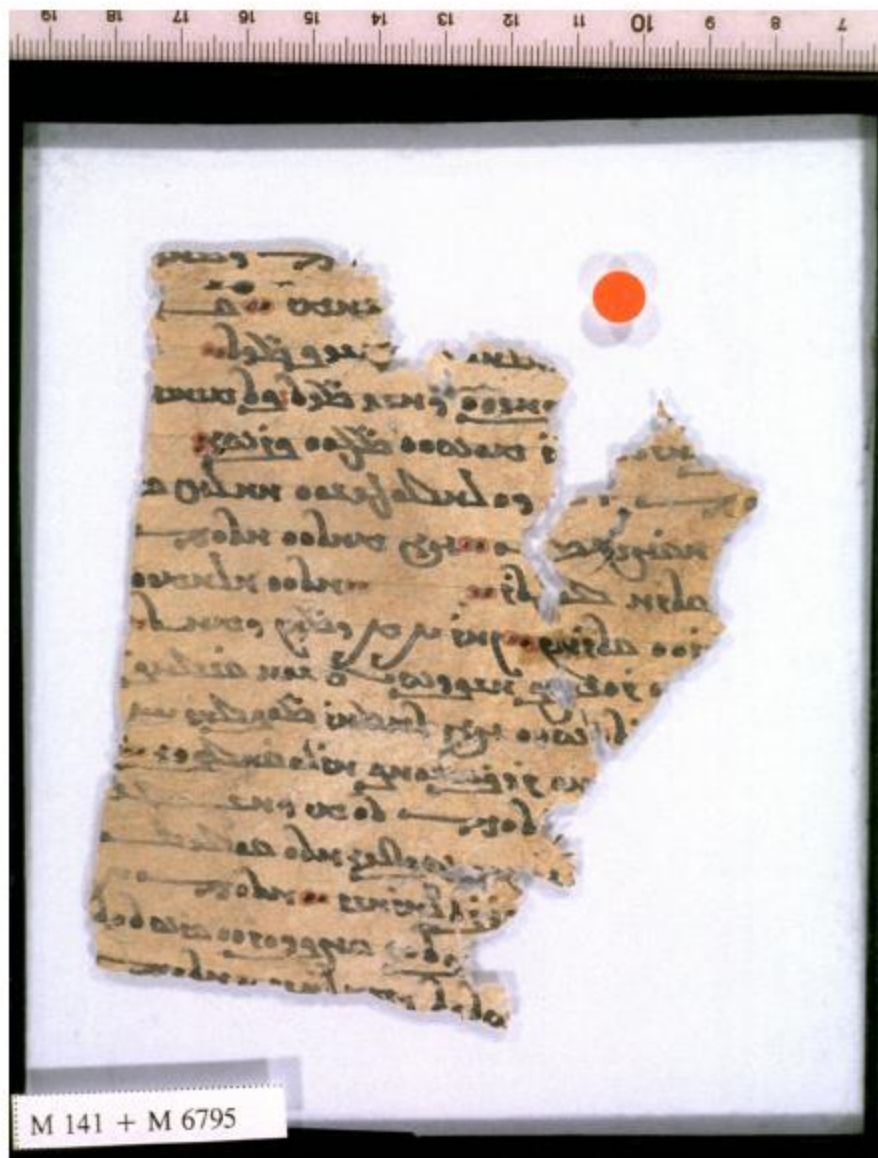

M141+6795

روی صفحه

امانت آکادمی علوم برلین-براندنبورگ در کتابخانه ایالتی برلین - میراث/دارایی های فرهنگی پروس، بخش شرق شناسی. عکس ها: بخش عکاسی کتابخانه ایالتی برلین.

تصویر ۱۰

M141+6795

پشت صفحه

امانت آکادمی علوم برلین-براندنبورگ در کتابخانه ایالتی برلین - میراث/ دارایی های فرهنگی پروس، بخش شرق شناسی. عکس‌ها: بخش عکاسی کتابخانه ایالتی برلین.

fold-era.com